

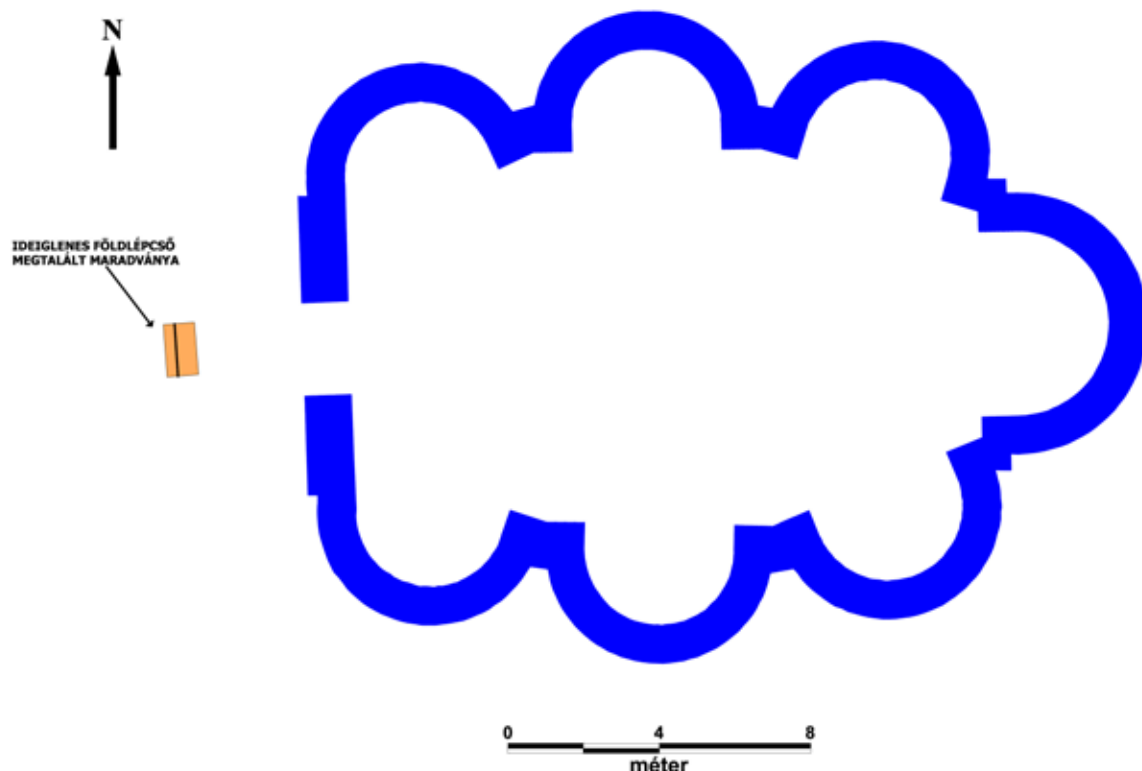
Buzás Gergely – Tóth Zsolt

Lehetett-e a Cella Septichora Pécs első középkori székesegyháza?

2015

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

A Cella Septichora alaprajza

I. Bevezető

Sopianae késő római kori legnagyobb ismert temetői épülete a hétapszisos Cella Septichora, amelynek az építését a római korban félbehagyták. Az 1009-ben alapított Pécsi Püspökség központja a késő római ókeresztény temető területén rendezkedett be. Logikus következtetés, hogy Pécs első középkori székesegyházát valamelyik késő római kori temetői épülettel azonosítsuk. A méretéből adódóan elsőként leginkább a Cella Septichora épületére lehetne gondolni. 2005-2006. évben a Cella Septichora területén és környékén végzett régészeti kutatás során és az erről szóló első rövid összefoglaló publikációban jelent meg először ez a feltételezés: A Cella Septichorától délre Árpád kori település, a Cella Septichorától északra és keletre pedig kora Árpád kori temetőrészlet került elő, így született meg a következtetés, hogy a Cella Septichora lehetett a temetőhöz tartozó templom.¹ Mivel a legnagyobb ismert épületről

van szó, így a székesegyház funkció is megkockáztatásra került.² Ezzel a Cella Septichora bekapcsolódott a középkori székesegyházak problematikájának a körébe.³

folytatott régészeti kutatásokról. Pécsi Szemle 2006 nyár, 3-13.

2 POZSÁRKÓ CSABA – TÓTH ISTVÁN ZSOLT – VISY ZSOLT: SOPIANAE: A cella septichora és környéke. Beszámoló a 2005-2006. évi régészeti feltárásról. In: Ókor VI. évfolyam 3. szám, Budapest, 2007. 84-90.

3 A 2005-2006. évi feltárás után 2011-ig megjelent publikációk a fenti két írást tudták alapul venni. A feltevés a kutatók körében vegyes fogadtatásra talált: Bodó Balázs elfogadta: Bodó Balázs: 13. századi emléket Pécs központjából. In: Ritoók Ágnes-Garam Éva (Szerk.): A tatárjárás (1241–1242). Katalógus. Budapest, 2007. 94–95., Buzás Gergely lehetségesnek tartja: Buzás Gergely: Az egyházmegye építészeti emlékei. In: Fedeles T.–Sarbak G.–Sümei J. (Szerk.): A középkor évszázadai (1009–1543) (A Pécsi Egyházmegye története I.). Pécs, 2009. 611–713., Koszta László nem ért vele egyet: Koszta László: A püspökség alapítása. In: Fedeles T.–Sarbak G.–Sümei J. (Szerk.): A középkor évszázadai (1009–1543) (A Pécsi Egyházmegye története I.). Pécs, 2009. 13–42.

1 VISY ZSOLT: Cella Septichora. Előzetes beszámoló a Szent István téren, az ókeresztény temető területén

Tóth Zsolt a Cella Septichora belső terében talált rétegrend kiértékelése során arra a következtetésre jutott, hogy a Cella Septichora nem lehetett megépült középkori templom, így székesegyház sem.⁴ A szakirodalomban és a kérdésben érintett kutatók között nincs konszenzus a kérdést illetően. (Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy időközben a székesegyház nyugati oldala előtt talált Cella Trichora épületéről is feltételezhető lett annak székesegyházként való azonosítása. – A középkori templom funkció itt biztosra vehető.)

II. Pécs középkori székesegyházairól

A pécsi székesegyház építéstörténetét a közelmúltban Buzás Gergely foglalta össze, felhasználva az ezt megelőző összefoglalás (Gosztonyi Gyula: A pécsi Szt. Péter székesegyház eredete. Pécs, 1939.) óta folyt régészeti kutatások eredményeit.⁵ A rendelkezésre álló ismeretanyag alapján három székesegyházat feltételez: Az első székesegyházként, logikus módon, egy felújított késő római temetői épületet gondol és elképzelhetőnek tartja, hogy ez a Cella Septichora épületével azonos a 2005-2006. évi feltárásról közzétett rövid összefoglalók alapján. A másodikat a rendelkezésre álló csekély adatok alapján a Dóm tér nyugati részére valószínűsíti. Alapítása véleménye szerint Péter király uralkodása (1038-1041 és 1044-1046) alatt történt meg. Előbbiek alapján csak a harmadik székesegyház építéskor állandósult annak helye. Feltételezése szerint a felújított római kori temetői épület (Cella Septichora) székesegyházként való működése szűk volta miatt szűnhetett meg, a második székesegyház lett volna az, amely 1064-ben leégett, s emiatt kellett újat építeni (új helyen). A kronológia javított válto-

zata napjainkban jelent meg Buzás Gergelytől.⁶ Az írás a Cella Septichorát tartja az első lehetséges székesegyháznak, habár a közelmúltban a Cella Trichora I.-nél végzett kutatás alapján arról az épületről is feltételezhető lett a székesegyházként való azonosítása a biztos templom funkció mellett.⁷

III. A Cella Septichora épületéről

A Cella Septichora a pécsi ókeresztény temető eddig ismert legnagyobb épülete. 1938-ban került elő egy tervezett nyilvános illemhely földmunkái során.⁸ Első régészeti kutatására 1938-1940 időszakban került sor,⁹ amelynek során az épület északnyugati negyedének a kivételével az épületet feltárták. Az újbóli, immáron teljes épületre kiterjedő régészeti kutatásra 2005–2006-ban került sor.¹⁰

A kelet-nyugat tájolású épület belső tere nyolcszög alaprajzú, melyet az északi és déli oldalon három-három, a keletin egy félkör alaprajzú apszis zár. A nyugati oldal egyenes záródású, itt van az épület hossz tengelyében a 2,4 m széles bejárat, amely előtt a lejtős térszintbe vajt (ideiglenes) lejártnak szánt földlépcső fokai váltak ismertté. Az épület ugyanis részben földbe mélyített, ami azt jelenti, hogy a felmenő falak, az észak-dél irányú felszínlejtésnek

4 Ez először a „A pécsi püspökök és városuk a középkorban” c. konferencián 2010.05.06-án tartott „Adatok Pécs középkori történetéhez a 2005-2006. évi régészeti kutatások tükrében A Cella Septichora és környéke” című előadáson hangzott el. Nyomtatott formában: TÓTH ZSOLT: A Cella Septichora Pécs első középkori székesegyháza? In: Pécsi Szemle 2011 nyár, 3-13.

5 Buzás G. im. 2009. 611-612., 615-616. és 624-633.

6 Buzás G.: A középkori pécsi püspökvár rekonstrukciója. In: A pécsi püspökvár feltárásiának az eredményei. Pécs, 2015. 64-90.

7 Tóth Zsolt: Jelentés Pécs, székesegyház nyugati oldala előtt Cella Trichora I.-től északra megelőző (hitelesítő) régészeti feltárás 2013.10.30. – 2013.12.11. és Cella Trichora I. védőépületének a bontása régészeti felügyelet 2014.01.08. – 2014.03.19. In: <http://archeologia.hu/content/archeologia/330/toth-trichora.pdf>

8 Dunántúl folyóirat 1938.február 20. 3.

9 1938-ban Gosztonyi Gyula és Horváth Tibor végezte az épület részleges műemléki és régészeti feltárást, 1939-ben Gosztonyi Gyula folytatta tovább, 1940-ben pedig Gosztonyi Gyula fejezte be Török Gyulával közösen.

10 A felkért ásatásvezető prof. Visy Zsolt (Pécsi Tudományegyetem Régészet Tanszék - tanszékvezető), munkatársai Tóth Zsolt, Pozsárkó Csaba, időlegesen Bodó Balázs, Gábor Olivér régészek és Orbán Gábor végzős régészhallgató. A Baranya megyei múzeumi szervezetet Nagy Erzsébet képviselte. Az ásatás konzulensei Buzás Gergely, Kárpáti Gábor és Kikindai András régészek voltak.

megfelelően, mintegy 1-4 méter magasságig a római kori külső térszín alatt voltak. A bejárat előtti, földbe mélyített lejáró valószínűsíti, hogy az épület elé terveztek egy elő építményt (porticus vagy narthex) is.

A hétkaréjos építményt, a sírkamrákhoz hasonlóan, valószínűleg temetkezőhelynek (is) szánták – méretéből adódóan mauzóleum lehetett volna. A belső tér nagysága a hívő közösség összejöveteleire és szertartásaira is alkalmas lett volna – így temetői bazilikának is szánhatták.

Az építmény külső hossza 22,80 méter, legnagyobb külső szélessége 17,35 méter, a falak vastagsága pedig átlagosan 1,10 – 1,25 méter.

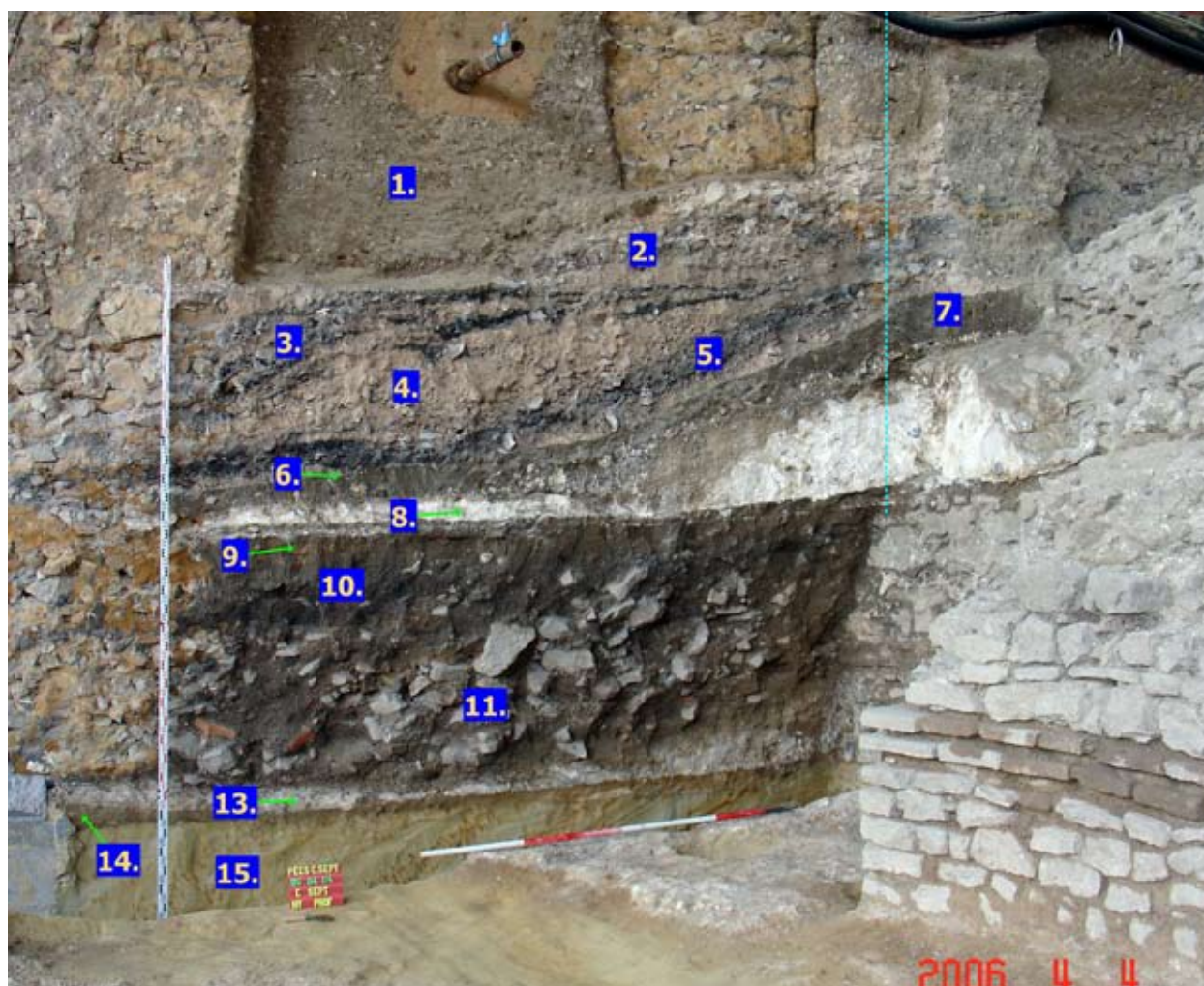
Az épület falait tört mészkőből és téglából emelték vegyes falazással: a kőfalazatba méterenként 2-2 sor kiegyenlítő téglasort építettek be. Az épület falában látható négyszögletes lyukak az építés során használt állványzat gerendáit tartották, erősítették a falhoz.

Az épület belső járószintjén egyenetlen felszínű és vastagságú, déli irányban lejtő habarcsréteg terült el, amely az építéskori állapotot mutatja. Az északi apszisokban látható mészkupacok a római kori mészs maradványok.

A Cella Septichora építését a római korban nem fejezték be. Ezt bizonyítják a vakolatlan falak, a vízszintes belső járószint hiánya, az apszisokban talált mészkupacok, a tetőfedő téglák szinte teljes hiánya a pusztulási rétegben, valamint a bejárat rész ideiglenes kialakítása. Ezek alapján építésének idejét a 4. sz. végére, az 5. sz. elejére tehetjük.

IV. A Cella Septichora belső térének rétegei az északnyugati apszisban

Rétegek elnevezése (felülről-lefelé):

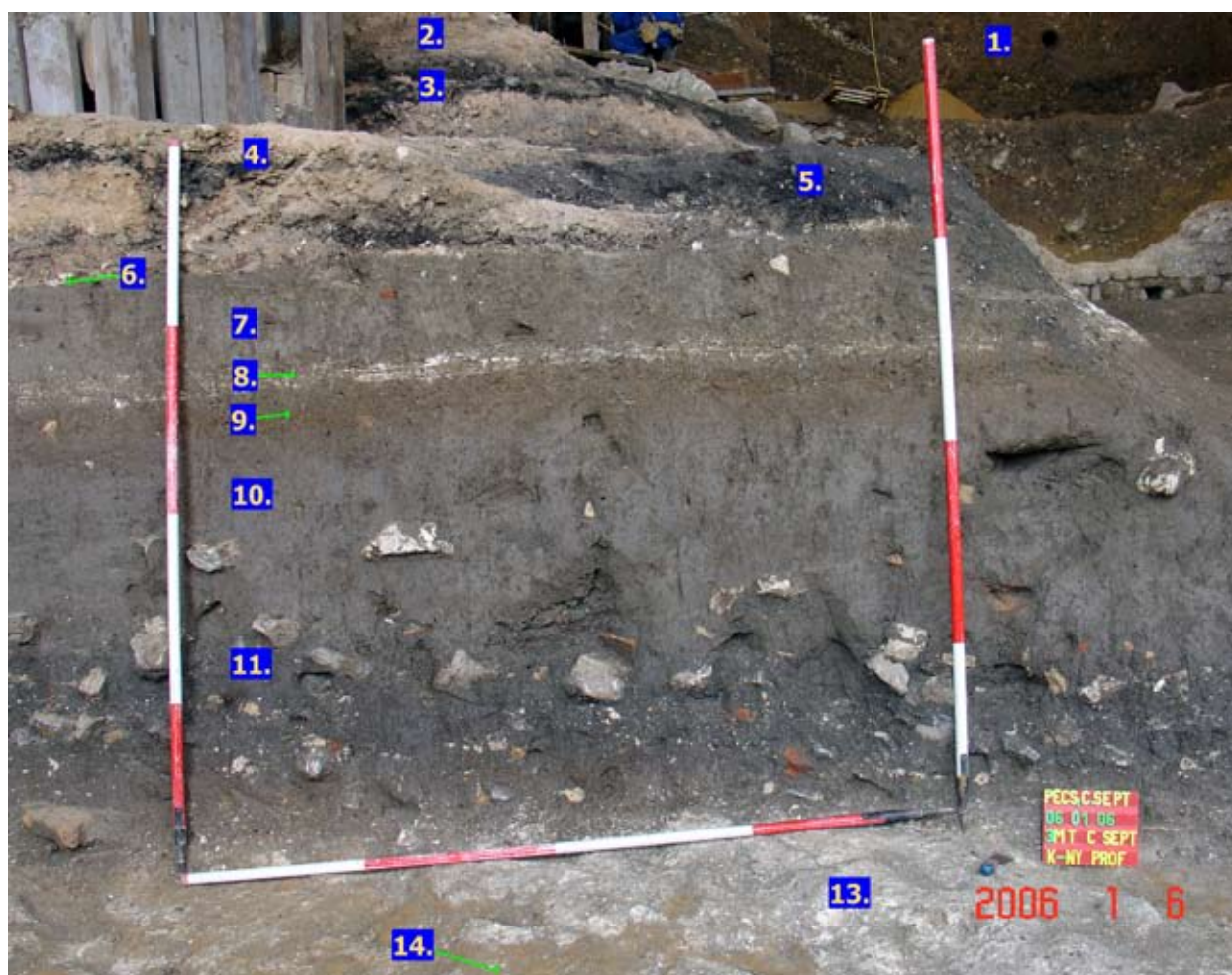
Észak-dél metszet a Cella Septichora északnyugati apszisában

1. réteg: barna, kevert, törmelékes, rétegzetlen, többszörösen bolygatott föld
2. réteg: laza, habarcsos réteg kő és tégladarabokkal (bontási törmelék)
3. réteg: fekete, faszenes égésréteg
4. réteg: laza, habarcsos réteg kő és tégladarabokkal (bontási törmelék)
5. réteg: fekete, faszenes égésréteg
6. réteg: habarcsos, apró kavicsos-köves réteg
7. réteg: szürkésbarna, tömött, erősen agyagos föld helyenként apró tégl- és habarcsdarabokkal
8. réteg: meszes réteg (középkori építési szint a bejárat előtti természetes talajszint magasságában)
9. réteg: sóderes, téglazúzalékos réteg
10. réteg: szürke, tömött agyag helyenként néhány kő- és tégladarabbal
11. réteg: a Cella Septichora római kor utáni pusztulásrétege: sötétszürke-fekete, iszapos föld, benne számos terméskő és tégladarab
12. réteg: mésztömbök (oltott mész mészkővé alakult maradéka)
13. réteg: habarcsréteg (római kori építési szint)
14. réteg: sárgásbarna, kemény föld
15. réteg: pannon homok (természetes altalaj)

A rétegrend értelmezése Tóth Zsolt szerint:

A Cella Septichora építése nem fejeződött be, falai a római kor után (430-as évektől) pusztulásnak indultak. A lejtős térszínű természetes altalajba (15. réteg) mélyített belső tere mindaddig gyűjtőmedencéül szolgált, amíg a talajszint itt is el nem érte a külső felszínt. A feltöltést elsősorban az esővíz végezte: a magasabb, északi területekről ideérkező víz a „kőfalú medencében” összegyűlemlett, abban iszapos hordalék rakódott le (11. réteg). Az épület alján, a római kori építési szinten (13. réteg) jelentkező kőanyag és téglatörmelék (11. réteg) java része a lepusztuló épületfalazatból származik.

A természetes feltöltődési folyamat az Árpád kor időszakára (11-13. század) nagyrészt befejeződött. Ez onnan tudható, hogy a Cella Septichora bejárata előtti külső talajszinttel egy magasságban húzódó, meszes réteg (8. réteg) alatt honfoglalás előtti (4-10. század), a réteg

Észak-dél metszet a Cella Septichora északnyugati apszisában

A középkori meszes szint a Cella Septichora északnyugati apszisában

A Cella Septichora északnyugati és északi középső apszisa közti metszetfal

A Cella Septichora nyugati fala az azt elfedő középkori meszes réteggel

A Cella Septichora északnyugati és északi középső apszisa közti metszetsfal, a 7-10. rétegek ráfutása a fal belső falsíkjára

Metszet a Cella Septichora északnyugati és északi apszisa között a középkori építési szinttel

A Cella Septichora északkeleti apszisa mészkupaccal

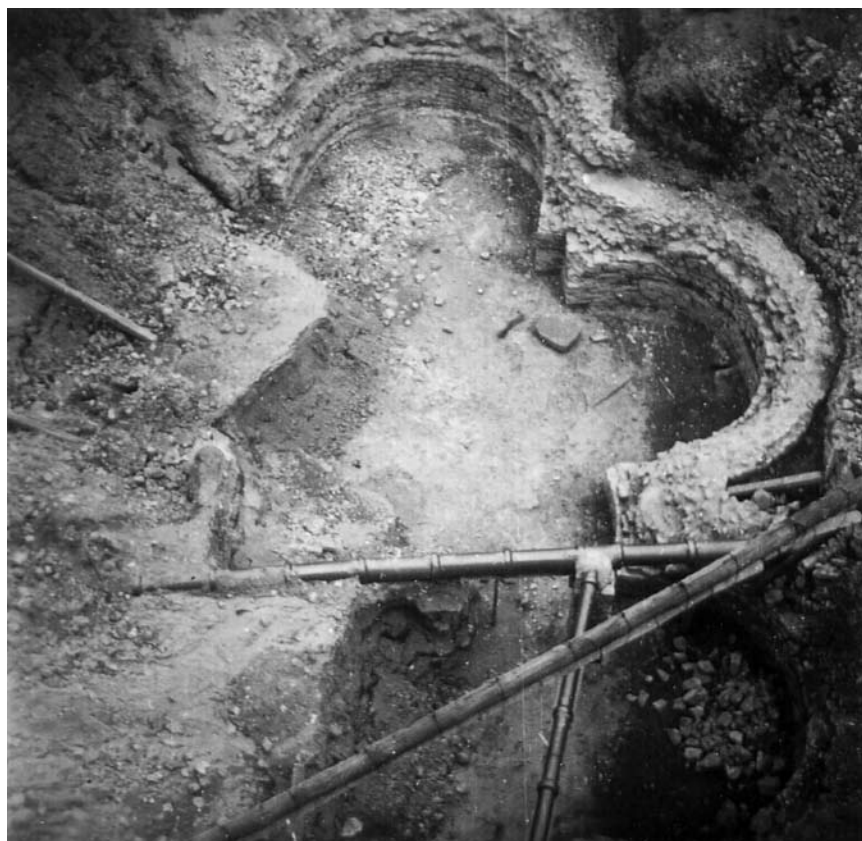
Régészeti kultúrrétegek az öket, és a falakat elvágó várárok V alakú beásásvala Cella Septichora északnyugati részén

*Betöltődött víz-
mosás a Cella
Septichora bejá-
rata előtt*

Az ideiglenes földlépcső a Cella Septichora bejárata előtt

*A Cella Septichora feltárás
közben az 1938-1940. évi
ásatáson*

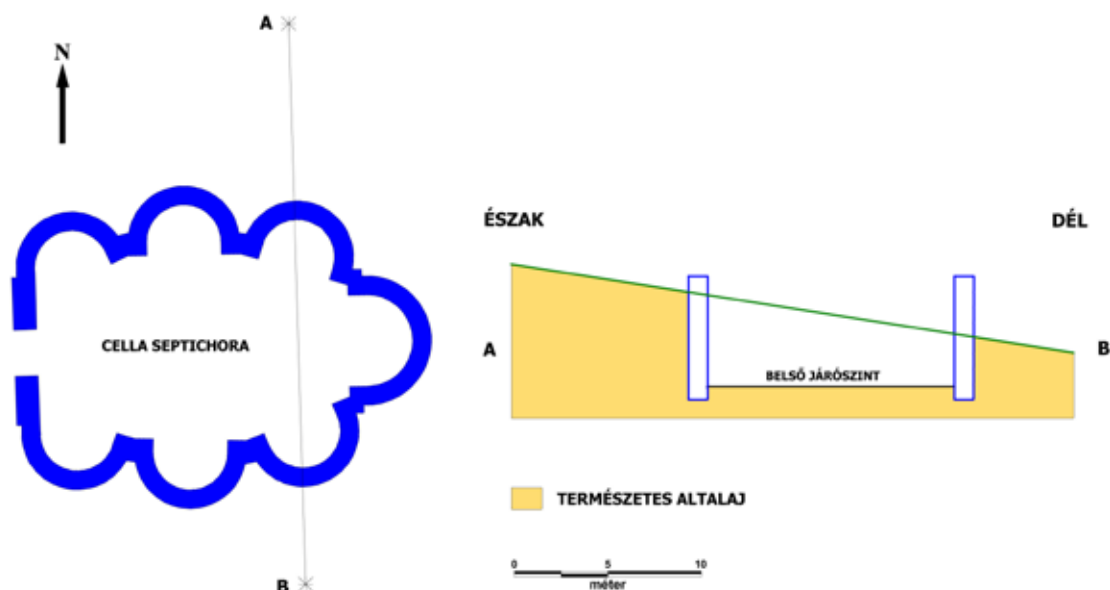

A feltárt Cella Septichora 2006-ban

A Cella Septichora feltárás közben az 1938-1940. évi ásatáson

A Cella Septichora feltárás közben az 1938-1940. évi ásatáson

Metszetrajz a cella septichoráról a járószintek érzékeltetésére

felett pedig már Árpád kori (11-13. század) tárgyi leletek kerültek elő. A 8. réteg létrejötté mindenképp emberi tevékenység eredménye, felszínét igyekeztek vízszintesre alakítani, az északi oldalon ráfut, a nyugati oldalon elfedi a Cella Septichora még földből kiálló falcsontjait. Az északnyugati apszisban, a 8. réteg szintjén megfigyelt mésztömb befejezetlen építési tevékenységet jelöl.

A meszes réteg feletti, 7. réteg jellege alapján természetes feltöltődésre utal, amely azt jelzi, hogy a terület egy ideig használaton kívül volt a 11-13. században. Ekkorra a Cella Septichora falaiból már nem látszódott semmi a felszínen.

Az e feletti pusztulásrétegek (2-5. rétegek) is Árpád koriak még a leletanyag alapján, de már semmi kapcsolatuk sincs a Cella Septichorával. Ezek a rétegek szintén elfedik a Cella Septichora falait. A habarcsos anyagban csak apróbb kődarabok vannak. A falazásra alkalmas kőanyagot kiszedték, azaz bontási törmelékről van szó. A benne talált számos festett vakolatdarab azt bizonyítja, hogy a rétegződés anyaga ténylegesen álló, freskókkal díszített épület(ek)hez tartozott eredetileg.

A rétegrend értelmezése Buzás Gergely szerint:

A Cella Septichora építését a római korban félbehagyták. Belsejében a későantik építési szint felett nem volt padló, hanem csak az építkezés ottmaradt habarcsötömbjei feküdtek, a falak alja nem volt soha bevakolva. Az antik szint felett egy koraközépkori leleteket tartalmazó, köves, falomladékos feltöltődés feküdt, amit iszapos bemosódás zárt le. Ez a római kor utáni hosszú elhagyatottság során a falból kifagyott kötőmelékből és a kapun át a víz által bemosott hordalékból képződhetett. E felett egy sóderes burkolatú járószint, majd vékony földes réteg után egy építkezés meszes rétege, az egyik oldalapszisban pedig egy nagy mésztömbje feküdt. Felette egyenletes vastagságú, a mészkupacok lejtését követő földes réteg helyezkedett el. Ezek a rétegek már mind az épület kiromlott belső falsíkjához tapadtak, valamint ráfedtek a belső falsíkra, ahol az ki volt romolva ezen a szinten, de csak a nyugati kapu mellett futottak át teljesen a falak felett. Ezt a rétegsort zárta az épület fedélszerkezetének leégéséből származó egységes faszenes réteg és végül a festett vakolatdarabokat is tartalmazó, a falak bontásakor keletkezett habarcsötömelék

réteg Árpád-kori leleteivel. Ebben voltak még faszenes berétegződések. A bontási törmelékrétegbe utólag ástak be egy árkot, ami már régen feltöltődött akkor, amikor az 1250-es években betöltésébe belealapozták a vár kőfalát. E rétegek arra vallanak, hogy a 11. században hozzáfogtak az elhanyagolt, omladozó rom renoválásához. Először a falak koronáját javíthatták ki, hogy az épületet mielőbb lefedhessék, és amint a tető elkészült, elkezdték a falak vakolását, és néhol a kifestését is. Talán az állványzatok miatt hagyták későbbre a falak aljának kijavítását, ám végül erre mégsem került sor, mint ahogy az épület nyugati homlokzatának a helyreállítása sem történt meg. A félkész templomot, amint legalább egy része használhatóvá vált, a középkori szokások szerint mégis felszentelhatték, és így megindulhatott a temetkezés is körülötte, ugyanis a templom környezetében több 11. századi sír is előkerült. Ekkor fedhették le egy földes járószinttel az építkezés mészakupacait és járószintjét. A viszonylag nagyméretű, romos

ókeresztény templom újjáépítésének megkezdését minden bizonnyal a püspökség 1009-es alapítása tette szükségessé. A lassan haladó építkezés egy idő után, valamikor az 1020-as, és 1040-es évek között félbeszakadt, feltehetően azért mert Orseolo Péter egy nagyobb szabású, új székesegyház építésébe kezdett a közelében. Az új székesegyház elkészültéig azonban felszentelhatték és használhatták katedrálisként a nem teljesen befejezett Cella Septichorából készült templom, és a temetkezés is megindult körülötte. Később, a Péter-féle székesegyház is sújtó 1064-es tűzvész okozhatta a már évtizedek óta elhagyatott, de ekkor még álló Cella Septichora leégését és végső pusztulását is. A tűzvész nyoma a Cella Septichora belsejét egységes rétegben fedő vastag faszénréteg. A tűzvész után falait lebontották, hogy köveit az új, immár harmadik székesegyház építéséhez újra felhasználhassák. A bontás során a falakon még fennmaradt, de megégett gerendák is bezuhanak a bontási törmelékbe, ezek nyomai a

A Cella Septichora nyugati fala felett azonosított várárok

feljebb jelentkező faszenes berétegződések. A falak bontása során a habarcsot és a vakolatot leverték a kövekről, ez a kisebb kötörmelékkel együtt helyben maradt, a nagyobb köveket, téglákat elvitték. A Cella Septichora körüli temető azonban tovább élt, mivel ez a régi temető az új székesegyházhoz is közel esett. Sőt a lebontott templom helyére is temetkeztek már. A temetkezés csak akkor szűnt meg – feltehetően a 12. században – amikor az akkor már föld alatt lévő Cella Septichora nyugati falának vonalában árokkal vették körül a harmadik székesegyházat és az azt övező épületeket, így a régi temető az árkon kívül rekedt.

V. Értelmezési lehetőségek – érvek és ellenérvek

Abban mindkét szerző egyetért, hogy amíg a székesegyház területe, különösen az altemplom területe régészeti szempontból kutatatlan addig egyértelmű kijelentéseket nem lehet tenni a középkori Pécsi Püspökség első és második székesegyházának a kérdésében. Mindaddig, amíg ez nem történik meg, addig a meglévő adatokat lehet elemezni, azokból lehet következtetéseket levonni ismert késő római temetői épületekre vonatkozóan.

A székesegyház funkcióból adódóan csak a nagyobb temetői épületek jöhetnek számításba elvi alapon: az ún. Ókeresztény Mauzóleum, a két Cella Trichora és a Cella Septichora. Földrajzi fekvéséből adódóan az Ókeresztény Mauzóleumot és a Cella Trichora II.-t nem lehet számításba venni. Így két olyan ismert késő római kori temetői épület van, amelyről feltételezni lehet a székesegyház funkciót: A Cella Septichoráról a mérete miatt, a Cella Trichoráról pedig a fekvése, valamint egyértelműen bizonyítható Karoling kori és középkori templomhasználat miatt.

Tóth Zsolt az archeologia.hu oldalon megjelent írását az alábbi gondolattal zárta: „... logikus következtetés, hogy a püspökvár közepén emelkedő, felújított, már eleve templomként működő épületet [Cella Trichora I.] szentelték fel 1009-ben székesegyháznak, amely a későbbi katedrális megépülte után, mint püspöki magánkápolna működhetett tovább. Ezt az elgondolást leginkább a székesegyház alatt

esetlegesen előkerülő nagyobb méretű késő római temetői bazilika cáfolhatná meg.” A szerző a Cella Septichoránál tett személyes megfigyelései és dokumentációja alapján, a Cella Septichora rétegrendje, egyes rétegek falakhoz viszonyuló helyzete alapján nem látta bizonyíthatónak a Cella Septichora középkori használatát. Előbbiek alapján Tóth Zsolt úgy látja, hogy szükségmegoldásként a Cella Trichorát szentelhetnék fel székesegyháznak, mivel az már egy felújított, templomként működő épület volt a későbbi székesegyház mellett, elismerve azt, hogy méretét tekintve székesegyháznak elég kicsi. Buzás Gergely abban egyetért, hogy a Cella Trichora volt az első középkori templom Pécs területén, de az első székesegyháznak a Cella Septichorát, a legnagyobb ismert késő római kori temetői épületet tartja.

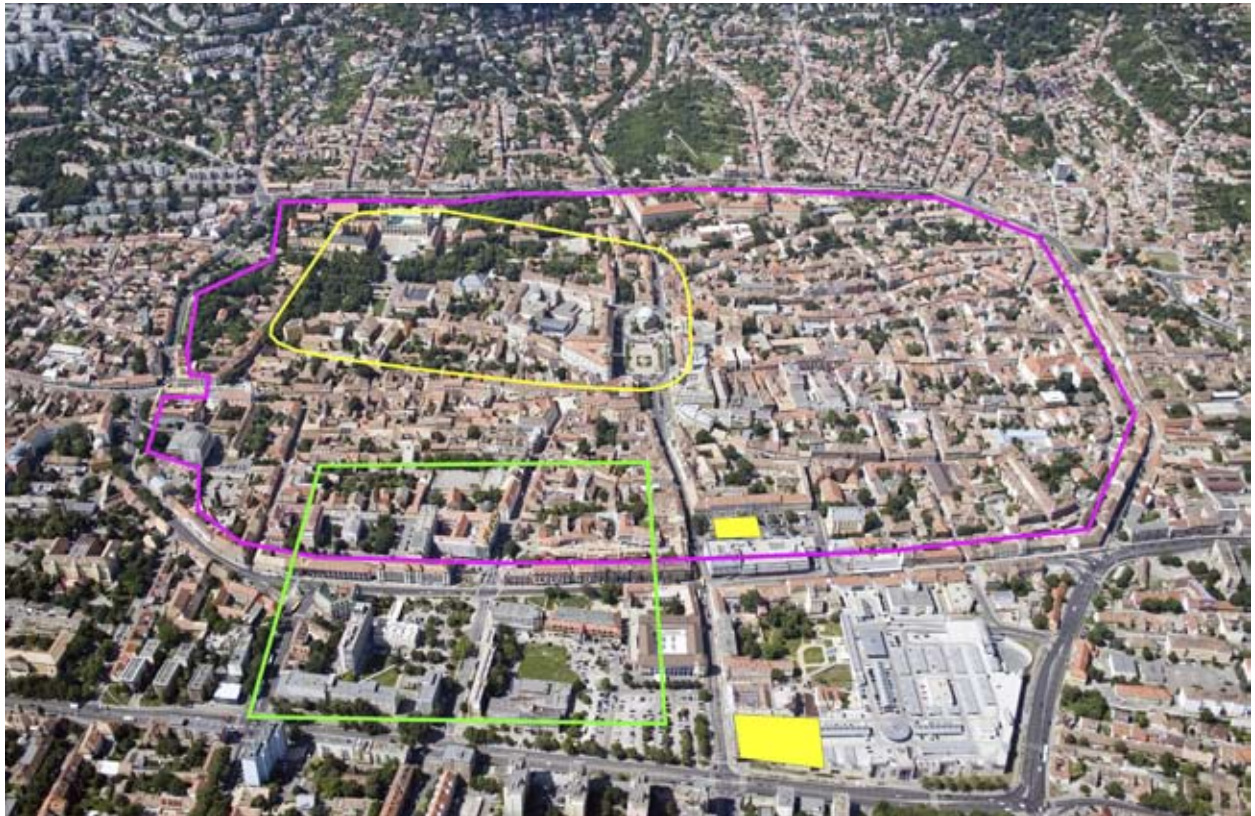
Felmerül a kérdés: Hogyan lehet ugyanazokból az adatokból eltérő következtetéseket levonni? Az alábbiakban az adatokat és azok értelmezési lehetőségeit vázoljuk.

1. A Cella Septichora földrajzi fekvése és a székesegyház

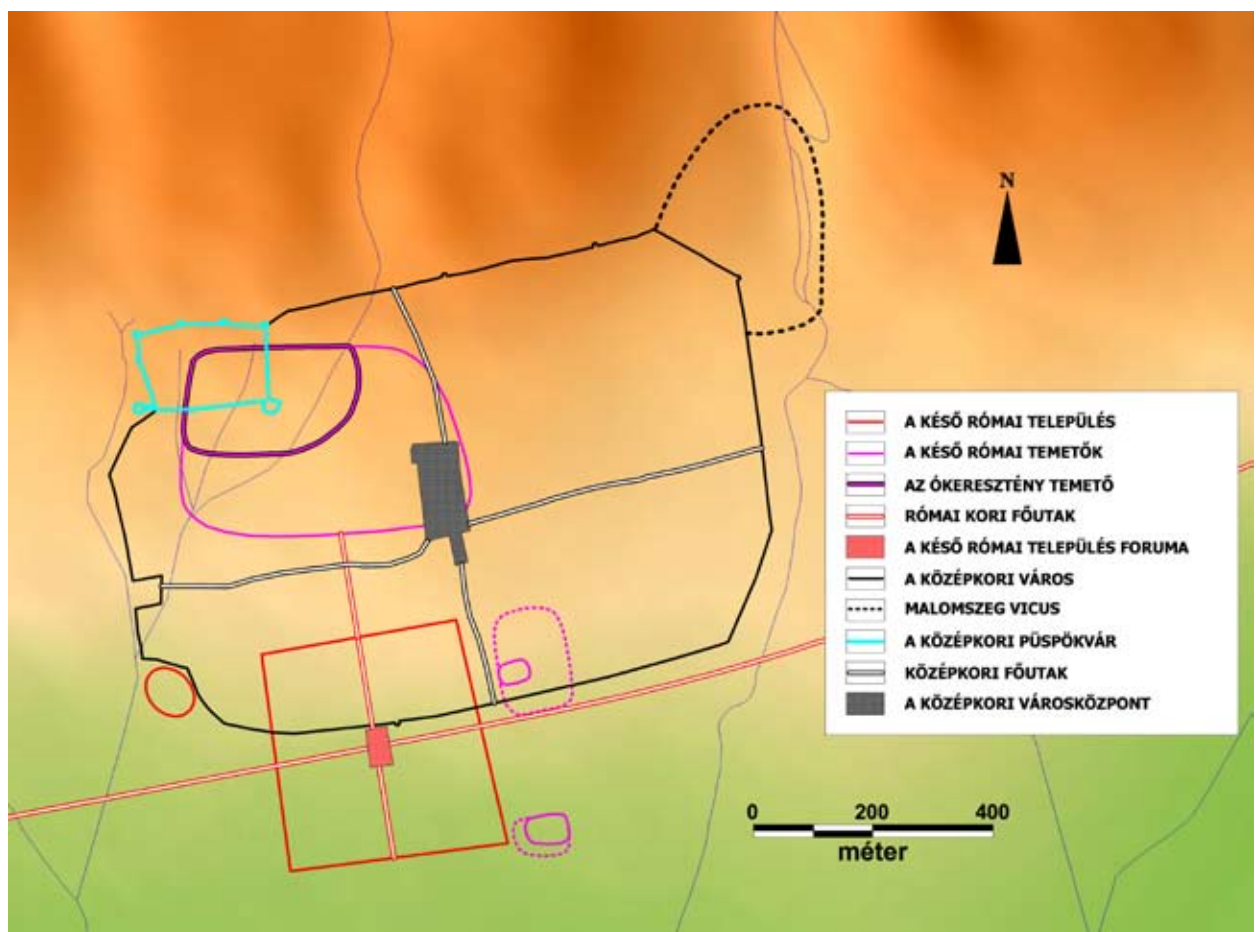
A késő római ókeresztény temető Sopianae északi nagy temetőjének északnyugati részén alakult ki, itt emelkedtek az ismert temetői épületek. A temető a Mecsek hegység déli lankáin terült el. Felszíne tagolt volt, amely azt jelenti, hogy temető területét kisebb-nagyobb völgyek szabdalják. Ezeket ideiglenes jelleggel esővíz, vagy a temető fölött emelkedő források táplálta patakvizek mélyítették.

A középkori püspökvár egy olyan földhátan épült ki, amelyet keletről és nyugatról egy-egy völgy határolt. Az egykori ókeresztény temető északi szélén, annak legmagasabb pontján emelkedik a székesegyház, s annak nyugati széle mellett a Cella Trichora I.. Ezt a földhátat keletről határoló természetes mélyedés vonalában alakították ki a püspökvár keleti várarkát. A Cella Septichora épülete pedig pontosan ebbe mélyedésbe és annak keleti oldalán emelkedő földhát nyugati oldalába van beleépítve.

Így a következő kérdések merülnek fel: Miért akarták volna a központból, egy földhát közepéről a „peremterületre kihelyezni” a székesegyházat, amely nem is egy földhát legma-

A késő római és a középkori település térhasználatát a mai városképre vetítve

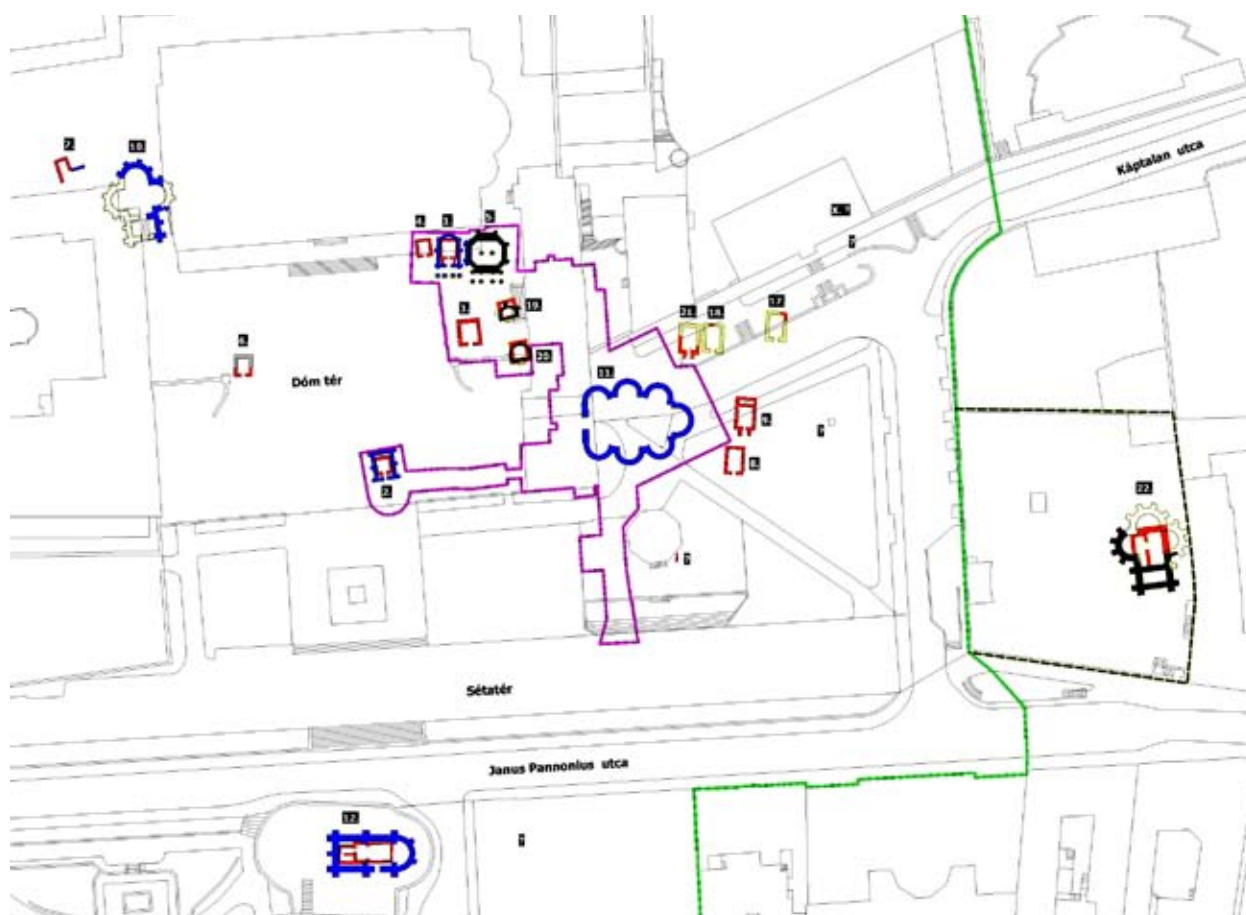
A késő római és a középkori település térhasználatát

gasabb részére, hanem annak oldalába épült? Előbb a létező templom (Cella Trichora) helyett egy romot újítgatnak attól távol, aztán vissza a Cella Trichora mellé? – Tóth Zsolt ezt logikátlanak tartja. Az ókeresztény temető magja ott van a Cella Trichora és az V. számú temetői épület közötti sávban, lényegében a mai Dóm tér és környéke. A Cella Septichora már egy másik földhátan fekszik, annak is az oldalában.

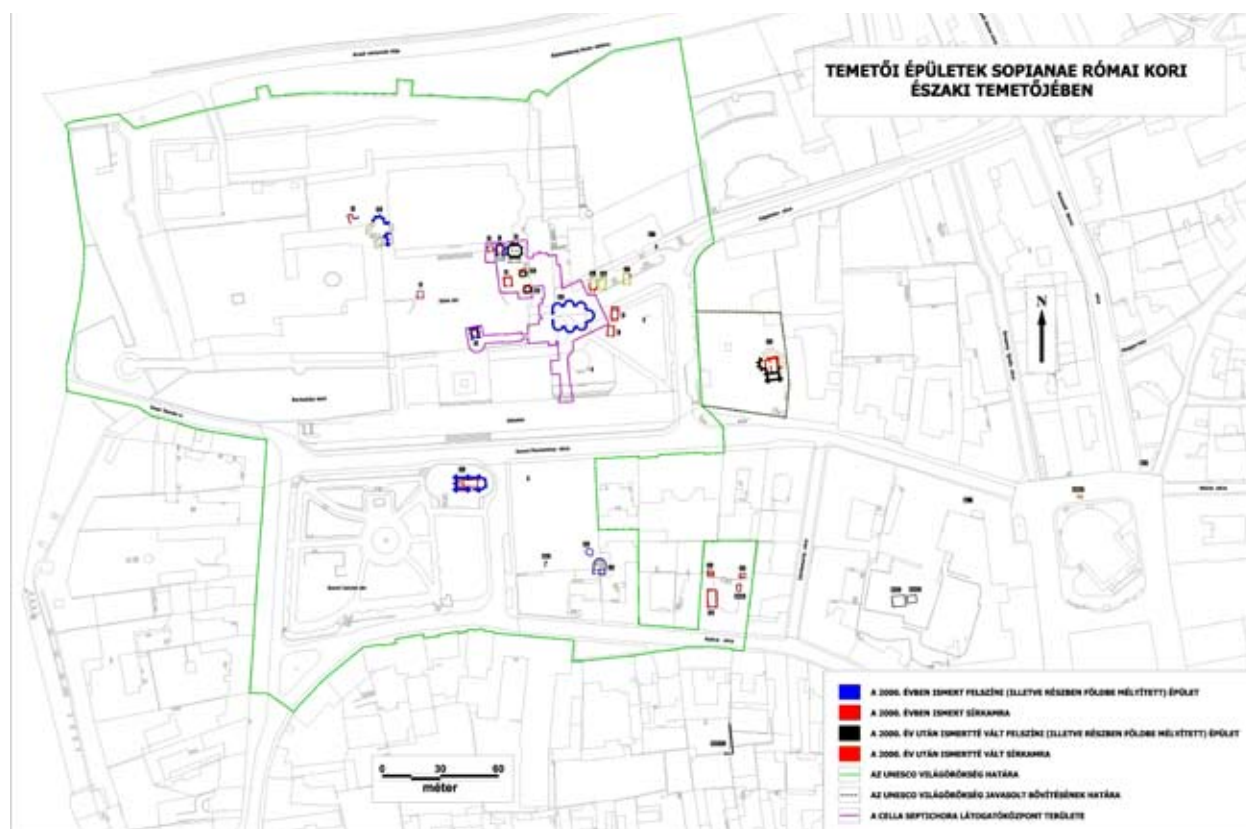
Tóth Zsolt szerint az első székesegyházat ott kell keresni, ahol a későbbi is épült. Ez alapján a Cella Trichora jön számításba az ismert épületek közül. Meglátása szerint a székesegyház helye lényegében már a Karoling korban eldőlt, azáltal, hogy a középkori Pécsi Püspökség központja (a Püspökvár) a Karoling település területén jött létre, közepén a település templomával, a Cella Trichora I.-kel.

Buzás Gergely meglátása szerint az ókeresztény temetőnek éppen a nyugati peremén, van az I. számú Cella Trichora, a temető nagyobb építményei srkápolnái ettől kelet felé terjednek, mint a nemrég megtalált II. számú Cella Trichora is mutatja. Az ókeresztény temető leg­sűrűbben beépített részének központjában éppen a Cella Septichora épült, nyilván nem véletlenül, hiszen feltehetően temetői bazilikának szánták. Erre utal alaprajza is, amely asztintén ilyen szerepet betöltő kölni Sankt Gereonnal áll a legközelebbi rokonságban. A 9-11. században a legtöbb még használható ókeresztény épületet lakóházként hasznosították, amint a mauzóleum és a korsós sírkamra kápolna esetében ez kimutatható is volt. Tehát a település tulajdonképpen a temetőt és a korsó Az I. Cella Trichorát a 9. században egy udvarház kápolnájaként építették újjá. talán éppen azért erre az ókeresztény épületre esett a választásuk mert a temető szélén állt. A mellette álló udvarház a leletanyaga alapján legalább a 11. század végéig folyamatosan használták, lakott volt, így a kápolnájaként működő Cella Trichora is eddig az időpontig megőrizhette 9. századi funkcióját, azaz az udvarház kápolnája maradt. A püspökség létrehozásakor nem csak székesegyházra, de a püspök lakóhelyére és abban kápolnára is szükség volt, a Karoling-kori udvarház teljesen alkalmas lehetett erre a célra, a Cella Trichorát mint palotakápolnát azonban székesegyháznak

legfeljebb csak ideiglenesen használhatták, a püspökség alapítása után szükség lehetett egy valódi székesegyházra, mert a székesegyház nem a püspök temploma, mint a kápolna, hanem az egyházmegyéé. Erre meg a település közepén álló, korábban fel nem használt rom lehetett a legalkalmasabb. A mai székesegyház szentélyétől - amely az épület először felépített és használatba vett része volt a Cella Septichora pontosan olyan távolságban van mint az I. Cella Trichora, amely éppúgy nem a ma székesegyház helyén, hanem annak nyugati homlokzata előtt állt, ezért az nem döntő érv, hogy a Cella Septichora nem a későbbi székesegyház helyén fekszik. Vannak ismert példák arra, hogy a templomok, székesegyházak helye „vándorolt”, de a régi, funkcióját veszített templomépület akár még tovább is használhatták, új szerepkörben: Winchester új székesegyházát 11. század második felében a régi, angolszász székesegyház déli oldalán építették fel. Cluny harmadik templomát a 11. század végén nem a 10. századi, második templom helyén, hanem annak északi oldalán kezdték meg építeni, a régi templomot pedig később káptalanteremmé alakították. A normandiai Jumièges apátságban a 10. századi Saint Pierre templom mellett egy, a 10. században elpusztult templom helyén kezdték meg 1037-ben az új apátsági templom építését. A régi Saint Pierre templom ugyanakkor megmaradt, a kolostor keleti szárnyához kapcsolva. Salamanca 12. századi székesegyházának az északi oldalán kezdték meg a 16. század elején az új későgótikus katedrális építését, de a régi román templomot meghagyva hozzákapcsolták az új székesegyházhoz. Magyarországon is ismerünk későbbi példát a templomok hasonló helyváltoztatására: a budaszerlőrci pálosok új templomukat a 14. század végén nem a régi, 14. század eleji templom helyére, hanem annak déli oldalára építették fel, a régi templomot pedig kápolnaként megtartották az új mellett. Más jellegű, de hasonló eredményre vezető változáson esett át a genfi székesegyház, amelynek 4-5. századi, három templomból álló katedrális-együtteséből nem a püspöki templom, hanem a keresztelőkápolna fejlődött tovább, és maradt meg a 11. századra egyetlen katedrálisépületként.

A késő római kori temetői épületek a Dóm téren és környékén

A késő római kori temetői épületek

A koraközépkorban (9-10. század) feltételezhetően álló kőépületek az egykori ókeresztény temető területén

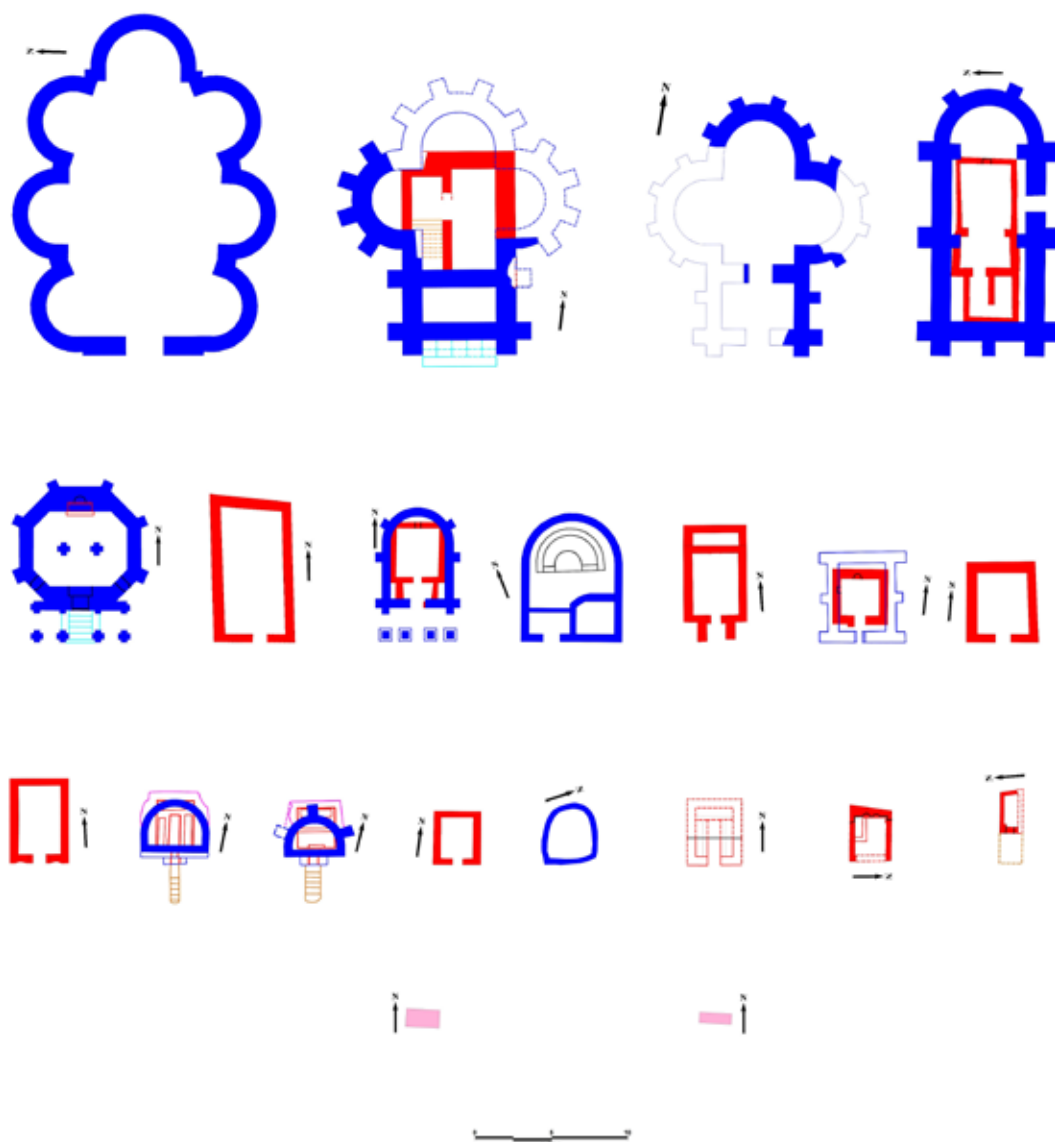
Pécsett a ma álló harmadik székesegyházának altemploma helyén Bertók Gábor földradar vizsgálata kimutatott egy korábbi kápolnát, minden bizonnyal ez határozta meg a 11. század második felében építeni kezdett templom helyválasztását. Azt sajnos ásatás és további földradar vizsgálatok nélkül nem tudjuk eldönteni, hogy ez a kápolna mi lehetett és mikor épülhetett. Akár egy római sírkápolna, akár a Péter-féle székesegyház kriptájának maradványa is lehet.

2. A Cella Septichora mérete

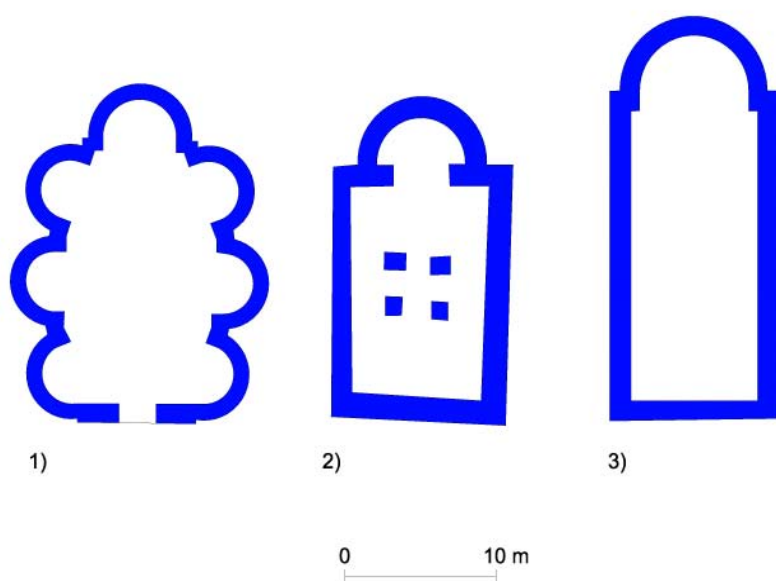
Buzás Gergely szerint figyelemreméltó érv a Cella Septichora első középkori székesegyházként való értelmezése mellett a mérete. Hasonló nagyságú a másik két ismert államalapítás-kori magyar székesegyházépület: a kalocsai és a gyulafehérvári. A Cella Trichora hasznos alapterülete (az előcsarnokkal együtt 81,9 m²) Cella Septichoráénak (211,7 m²) jóval kevesebb mint a fele. Tóth Zsolt véleménye szerint a Cella Septichora és a Cella Trichora egy nagyságrend egy háromhajós középkori bazilikához képest, azaz a három- és hétapszisos épület között e tekintetben nincs túl nagy különbség. Tovább árnyalja a képet, hogy az a meszes járórszint, amely a Cella Septichora középkori belső építési szintje, elfedi az épület nyugati falát, így annak középkori felújításával nem lehet számolni. A Cella Septichora nyugati harmada így ténylegesen kiesik, mint székesegyházként számba vehető terület, azaz lényegében alig nagyobb lehetne a belső területe, mint a Cella Trichoráé. Ha hozzávesszük ehhez, hogy a Cella Septichora egy rom a XI. század elején, a Cella Trichora pedig egy felújított (és működő?) templom, akkor felmerül a kérdés: Miért akartak volna egy romot felújítani, amikor ott volt egy teljesen ép, felszentelt templom, amely méretét tekintve nem sokkal kisebb (s a földrajzi fekvése is megfelelő)?

A késő római, a középkori település térhasználata és a Cella Trichora I.

A késő római kori temetői épületek méret szerint A felső sorban (balról-jobbra) a Cella Septichora, Cella Trichora II., Cella Trichora I., ún. Ókeresztény Mauzóleum

Államalapítás-kori magyar székesegyházak és a pécsi Cella Septichora, azonos léptékű alaprajza: 1) Pécs, Cella Septichora, 2) Gyulafehérvár, 3) Kalocsa

3. Milyen magasan állhattak a Cella Septichora falai a XI. század elején?

Úgy is meg lehetne fogalmazni a kérdést, hogy: Milyen magasságig épült meg a római korban? Ennek tisztázása azért fontos, mert csak akkor van értelme a Cella Septichorával, mint lehetséges első székesegyházzal foglalkozni, ha magasan álló felmenő falai maradtak meg, amelyeket rövid időn belül ki lehetett javítani és tetőt tenni rá, azaz rövid időn belül alkalmas-sá lehetett tenni a székesegyház funkcióra.

Jelen állapotában a Cella Septichora falainak magassága az egykori természetes talajszinthez igazodik.¹¹ A falak koronája befele csorbul, amely a természetes kifagyásnak köszönhető.¹² A kérdés az, hogy a létező falmagasságok a római kori félbehagyott állapottal egyeznek-e vagy pedig középkori visszabontás eredményei?

A két szerzőnek itt gyökeresen eltér a véleménye. Tóth Zsolt meglátása szerint a jelenlegi állapot a római kori állapotot tükrözi, azaz a félbehagyott épületnek csak a külső talajszintig épültek meg hozzátétőlegesen a falai. A népvándorlás kor időszakában végbement természetes lepusztulás eredményeként keletkező kő- és téglatörmeléknek fel kellett halmozódnia. A befele csorbulás miatt ez az anyag a Cella Septichora belső terében keresendő, így az ott talált anyag mennyiségéből következtetni lehet a falak magasságára is. Közvetlen megfigyelési lehetőségek az északnyugati apszisban voltak. Itt jól látható volt, hogy a fal előtt vastagabban jelentkezett a lepusztulás törmeléke, attól távolodva csökkent. (A kövek a fal elé estek, s onnan egy része továbbgördült a lejtés irányába.) Az omladék mennyisége jól láthatóan a talaj-

szint közeli kifagyásból „termelődött”. Magasan álló felszíni falak esetén a talajszint közeli falrész a fal oldala lett volna, nem pedig a koronája. A mintegy hatszáz éves időszakban pedig a falkorona (és a fal oldalának) pusztulásával is számolni kellene, azaz sokkal több természetes pusztulásból származó törmelék keletkezett volna egységnyi területen, mint amennyi az ásatáson előkerült. Tovább erősíti az elgondolás helyességét, hogy magasan álló falak esetén a falkoronáról lehulló anyag részben az épület belső terébe, részben a külső oldala elé került volna. Az épület külső oldala mellett azonban nem került elő fal lepusztulásából származó anyag.

Buzás Gergely szerint a felszín közeli kifagyás okozta falpusztulás nem jelenti azt, hogy afölött nem állhattak volna ép felmenő falrészek. Erre példákat is fel lehet sorakoztatni. Ilyen például a Carnuntumban álló Heidendor falcsontja. De ezenkívül még számos példát lehetne erre hozni. Továbbá: A falkorona mindenhol szépen követi a külső járósíntet, belül pedig vastag bontási rétegek vannak, ennél szebb nyoma nem is lehetne a falak visszabontásának. Ha építés közben maradt volna félbe a falazás, éppen akkor kellene vízszintes és nem a terephez igazodó falkoronának jelentkeznie, mert építkezés során soha sem a falaznak ideiglenesen sem hullámos falkoronákat, amelyek a külső járósínthez igazodnak, hanem mindig vízszintes kiegyenlítő rétegekhez igazodva falaznak. Ez a római épületekre különösen igaz, ahol a kiegyenlítő rétegeket még téglasorokkal is megerősítik.

Tóth Zsolt véleménye szerint, ha a kicsorbult álló fal esetén nincs legalább szakaszosan ép rész, akkor előbb-utóbb megbicsaklott volna és legalább a környező falszakaszokat magával rántotta volna. Azáltal, hogy a Cella Septichora nyugati oldalán nincs felmenő fal ez még inkább valószínű. A két nyugati apszisban a nyitott falvégek felől az olyan fokú kifagyással, mint ami az északnyugati apszisban van, elkerülhetetlen lett volna a ledőlés. Ha ez így lett volna, akkor annak tömbjeit meg kellett volna találni az ásatáson. Tóth Zsolt arra is rámutat, hogy azok a példaként felhozott kifagyott falak monumentális, több méter vastag falú épületek-

11 Az építéstechnika az északi oldalon követhető legjobban. Jól látható, hogy a Cella Septichora pannon homokba belemélyített munkagödörében a falazat elkészítése szakaszosan történt: először a belső járósíntől 1,20 méter magasságban tettek a tört mészkőre kettő kiegyenlítő téglasort, majd méterenként újabb kettőt-kettőt. Az építkezés a harmadik kiegyenlítő téglasor szintjén állhatott meg. A szakaszos építkezés a külső, földfelőli oldalon is jól megfigyelhető volt az északnyugati apszis kibontott külső oldalán.

12 Ez alól kivételt képez a Cella Septichora nyugati fala, mivel ott a falkorona vízszintes.

A Heidentor Carnuntumban a helyreállítás előtt

hez tartoznak, ahol a kifagyás okozta falpusztulás mértéke a fal harmada, fele. Ezzel szemben a Cella Septichora bő egy méter széles fala lényegében a fal külső széléig ki van fagyva. A Cella Septichoránál nem, az említett példánál maradt annyi a falból, hogy azok a jelentős lepusztulás ellenére meg tudjanak állni.

Buzás Gergely szerint a falak fennmaradásának oka az épület apszisokkal tagolt összetett térbeli formája, amely éppúgy mint a hullámpapír, nagyon merev szerkezetet hoz létre, és ahogy a hullámpapírpól készült doboz, ezek a

falak is igen erősek, a kisebb favastagság ellenére. A nagymértékű lábazati kiromlás ellenére is egymást támasztják, és ezért nem omlanak be. A falak állékonyosságát sokban segíti az apróbb kövekből és sok habarcsból álló öntött falmag, amely a betonhoz hasonló tulajdonságokkal bír, így nagyon homogén tömeget képez. A több méter vastag, hasonló károsodást szenvedett római falak egyébiránt nem csak 600, de 1600 éven át is állva tudtak maradni.

Azt egyébiránt nehéz megállapítani, hogy milyen mélységű volt ez a kiromlás a végső bontás előtt, csak olyan mélységben igazolható, ahol a kiromlott fal felszínre ráfut a középkori építési réteg, ez pedig csak néhol hatol beljebb mint a fal belső falsíkját alkotó kövek vastagsága. A teljes falon átmenő középkori habarcsos réteg mindössze a nyugati falon, a kapu szomszédságában volt megfigyelhető. Az viszont egy építkezésen gyakran előfordul, hogy a kaput még ki is bontják, hogy legyen hely az anyagszállításra, így ez a falhiány, lehet hogy csak a középkori építkezés során keletkezett. Az bizonyos, hogy a középkori átépítés befejezetlen maradt, hiszen a nyugati homlokzat falhiányát

A római Palatinus palota-alépitményei, jellegzetes falsíkkiromlásokkal a feltárások előtti járószint magasságában

A Cella Septichora belső terének rétegei az északnyugati apszisban

és a fallábazatok kiromlásait soha sem javították ki. A középkori használatbavétel során a romos épület felújításának valóban az első logikus lépése a kifagyás okozta falpusztulás kijavítása lehetett volna ám ez nem történt meg. Ezt talán éppen azzal magyarázhatjuk meg, hogy az épület párkánymagasságig állhatott, ezért a leg-sürgősebbnek a lefedését tartották, ehhez pedig be kellett állványozni, ha pedig már állt az állványzat logikus volt arról vakolni és festeni a falak felső részét. Az állványzat miatt viszont nem lehetett a fallábazatokhoz hozzáférni, így azok kijavítás hátramaradt. Mikor az építkezés az új székesegyház munkálatainak megindulása után leállt, az állványzatokat elbontották, de a fallábazat kijavítása már fölöslegessé vált, de az épületet így is lehetett használni.

4. A Cella Septichora falai és a középkori építési szint

A Cella Septichora belső terében, a nyugati bejárat előtti természetes talajszinttel egy magasságban, egy meszes réteg volt megfigyelhető.

A réteghez tartozóan az épület északnyugati apszisában egy mészkupac jelentkezett a csorbult falkoronára ráfutva. A réteg alatt 4-10. századi, a réteg felett pedig Árpád kori leletek kerültek elő, így a réteg keletkezési idejét az Árpád kor elejére lehet tenni. A szerzők egyetértének abban, hogy a réteg keletkeztetése építési tevékenységhez kapcsolódik, amely (a mészkupac alapján) befejezetlen maradt.

Tóth Zsolt szerint a réteg alapján annyi biztos megállapítás tehető, hogy a Cella Septichora belső tere egy munkagödör volt, ahol meszet tároltak és habarcsot gyártottak. Buzás Gergely a réteg keletkezését a Cella Septichora középkori felújításával kapcsolja össze.

Ennek a rétegnek a megítélése azért rendkívül fontos a Cella Septichora középkori használatát illetően, mert ha a réteg elfedi a falkoronát akkor későbbi a falnál, azaz nem állhattak a Cella Septichora falai, azaz nem lehetett volna templom/székesegyház a középkorban. 2005-2006. évben azt lehetett megfigyelni, hogy az északnyugati apszisban ez a réteg ráfutott a ki-csorbult falkoronára, a nyugati fal északi szá-

A meszes répitési felszín (8. réteg) feltárása

rát pedig elfedte. Hasonló megfigyeléseket tett korábban Gosztonyi Gyula is a déli apszisokra vonatkozóan: „A falak között a déli a még álló falak magasságáig terméskő- és téglatörmelék töltötte ki, amelyet vékony mészréteg zárt le, e mészréteg ráfutott a déli megcsönkült falak síkjára is, tehát már akkor készült, amikor e falrészek leomlottak.”¹³

Tóth Zsolt szerint a rétegnek a Cella Septichora falához való viszonyulása egyértelműen bizonyítja, hogy nem állhattak a Cella Septichora falai. Ez alapján állítja, hogy a Cella Septichora belső tere egy munkagödör volt, ahol mésztárolás és valószínűsíthetően habarcsgyártás folyt. A Cella Septichora helye ideális volt erre a feladatra, besüllyedt belső terét körbevették a kicsorbult falszakaszok, amelyek a munkagödör oldalát képezték.

Buzás Gergely szerint a kicsorbult falkorona belső részére ráfutó mészréteg csak a fal

aljának kifagyását jelenti, s nem a fal hiányát. – A csorbult falkorona külső, magasabb részén valóban nem volt megfigyelhető a mészréteg a falkoronán az északnyugati apszisban, azaz tényleg csak ráfutott és nem elfedte a falat, s ez így összhangban is van Gosztonyi Gyula leírásával. Ha szó szerint értelmezzük a ráfutást, akkor elvi szinten lett volna arra lehetőség, hogy a kicsorbult fal külső szélén felmenő fal álljon. (Ehhez ld. a 3. pontban írtakat.) A nyugati falnál viszont egyértelmű a helyzet, ugyanis ott teljesen elfedte ez a meszes réteg a falat. Az előbbiek figyelembevételével Tóth Zsolt nem tudja elképzelni, hogy a nyugati fal kijavítása, felalazása előtt a belső tér vakolásába, festésébe fogtak volna. A munkafolyamatoknak sorrendje van: Ha felállványozták az épület falait belülről, akkor hogyan került a kicsorbult falakra mész.

¹³ Gosztonyi Gyula: A pécsi hétkarélyos ókeresztény temetői épület. In: ArchÉrt 67. Bp. 1940 60.

5. A Cella Septichora és a közép-kori temető viszonya

A Cella Septichora épületétől északra és keletre egy temetőrészlet vált ismertté. A sírokban talált jellegzetes, ún., „S” végű hajkarikák vékony, huzalszerű kialakítása alapján a 9-11. századra datálható, etnikailag pedig valószínűsíthetően már keresztény vallású szláv lakossághoz tartozik. A sírok elhelyezkedése alapján a templom, amely körül a sírokat létesítették a Cella Septichora lenne. Ez egyértelműen bizonyítaná, hogy a Cella Septichora épületének a középkor időszakában volt templom funkciója.

Gosztonyi arról tudósít a Dunántúl folyóirat 1938. febr. 20. napi számában, hogy földbe ásott csontvázas sír került elő 2 méter mélységben a Cella Septichora fala felett. (Ez a hely a leírás alapján a délkeleti apszisra vagy a keleti apszis déli szárára vonatkoztatható.) Ha ez a sír egy kora Árpád kori templom körüli temetőhöz tartozna, az a leírás alapján nem lehet a Cella Septichora. Tóth Zsolt szerint ez a megfigyelés is azt erősíti meg, hogy nem a Cella Septichora volt a temetőhöz tartozó templom.

Buzás Gergely a problémát a következőképp oldja föl: Mivel a Cella Septichora bontására a mai székesegyház építése során [11. század utolsó harmada – 13. század eleje] történt meg, a temető mintegy helyben maradhatott, csak a templom változott. A Dóm téren valószínűleg ezért nincs kora Árpád kori temető. A Cella Septichora körüli, és 1064 után rátelepülő temető valószínűleg akkor szűnhetett meg, amikor azt az árkot kiásták, amely a Cella Septichora nyugati fala felett helyezkedik el. Ez valamikor a 12. században történhetett, és ezzel elvágták a székesegyházat a régi temetőtől. Talán ekkor létesült a temető a székesegyháztól északnyugatra, talán egy időben az Aranyos Mária kápolna elődjével, ami valamiféle temetőkápolna is lehetett.

Tóth Zsolt ehhez kapcsolódóan a következő kérdést vetette fel: Miért temetkeztek volna egy rom (Cella Septichora) köré, még ha esetlegesen fel is szentelték, amikor temetkezhettek volna egy meglévő templom köré is (Cella Trichora)? Meglátása szerint, amíg nem tudjuk mi volt a Káptalan utca 6. előtt és alatt, nyitva kell hagyni temetőhöz tartozó templom kérdését, ugyanis

annyi biztosra vehető, hogy ott is egy nagyobb temetői épület állt.¹⁴ A 2005-2006. évben feltárt sírok a Káptalan 6. előtt sűrűsödtek, amely támogatná a Káptalan 6. alatti templomot. A Cella Septichorától keletre egyáltalán nem került elő sír, igaz délkeletre több is, de nem egymásra temetve.

6. A Cella Septichora és az északkeleti apszis előtti kemence viszonya

A Cella Septichora északkeleti apszisától északra, attól 0,5 méter távolságban, a Püspök-vár várarkához tartozó contrascarpa alapozásának a keleti széle mellett közvetlenül, a sárga löszös altalajba beleásva egy sütőkemence került elő. Kör alaprajzú (átmérő: 1,08 méter), a tüzelőnyílás délre (az apszis felé) nézett, előtte négyszögletes, kifelé szélesedő hamuzó gödröt ástak.

Tóth Zsolt szerint ez alapján, amikor a kemencét építették a Cella Septichora északkeleti felmenő fala nem állhatott, a koronaszintje a talajszinten lehetett, azaz a megtalált magasságban állhatott. A kemence kizárásos alapon Karoling kori lehet. (Sajnos leletanyag nem volt benne, pedig „kiskanállal” lett kibontva) Miért? Késő római nem lehet a temető miatt, de korábbi sem. A Cella Septichora építésének megkezdése előtt tereprendezést tartottak az épület környezetében. Ezt az északi és a keleti oldalon lehetett megfigyelni. A terepszint sokkal meredekebben emelkedett északi és keleti irányban, ezt csökkentették. Ezeken a részekén hiányzott a talaj legfelső természetes rétege, a barna homogén humuszos föld. A kemencét ebbe a lerészűzött felszínbe ásták bele, azaz a késő római kor után. Ezenkívül a Cella Septichorától északra a mai galériaszint felett kerültek elő római sírok, köztük két nagyméretű téglasír. Ez alapján a mai galériaszinttől legalább fejmagasságban lehetett a természetes talajszint. A kemencét pedig ugyebár nem másfél-két méterre ássák be a

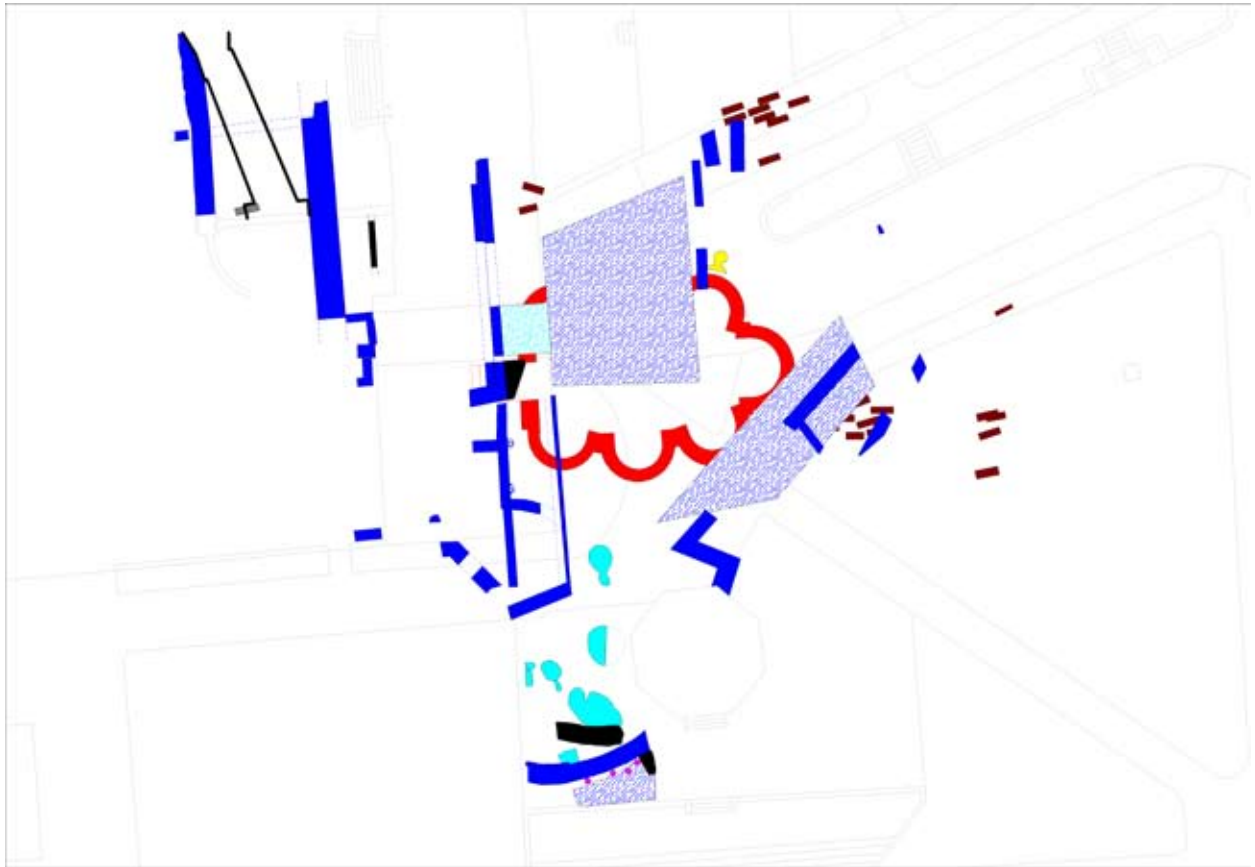
¹⁴ 1841-ben mozaikpadló került elő a mai Martyn ház alapozási munkálatai során. 1927-ben pedig Fejes György épülethelyiség nyílását azonosította oszlopokkal, valamint festett, íves falat talált az épület előtti közműárókban. Ezen kívül előkerült innen egy kőszarkofág is. A szakirodalomban a X. számú temetői épület néven szerepel az itteni épület.

Középkori csontvázas sírok a Cella Septichorától délkeletre

Árpád kori sír a Cella Septichorától délkeletre

A Cella Septichora környezete a középkori objektumok jelölésével: várfalak és várakok (kék) 13. század eleji gödörobjektumok (türkiz), kemence (sárga), sírok (vörösbarna)

S végű hajkarika

földbe. Ha a csontvázas sírok kora Árpád koriak, akkor ekkor sem készülhetett. (De, ha ekkor készült volna, akkor is azt bizonyítaná, hogy nincs felmenő fal.) Későbbi pedig már nem lehet, közvetlenül mellette van a contrascarpa alapozásának az alja, azaz megint a föld alá kellett volna mélyen beásni, s a védmű tövébe. Előbbiek alapján itt sincs felmenő fal.

Buzás Gergely magyarázata szerint, amennyiben valóban nem működhetett a kemence a Cella Septichora falával együtt, akkor bőven származhat a 13. század első feléből, amikor a Cella Septichorát már valóban lebontották. (A Cella Septichorát is elpusztító tűzvész az 1064-es lehetett). Éppen a 13. század első feléből vannak telepobjektumok a Septichora déli oldalán is, a Cella Septichora belsejét viszont az 1930-as években alig dokumentálva ásták ki, esetleges Árpád-kori gödörobjektumok létét ott így nem lehet kizárni, amelyek az ásatók figyelmét akkor el is kerülhették. A contrascrapa csak a 15. században épült, maga a széles várakok sem lehet korábbi a 13. század közepénél. A te-

Kemence a Cella Septichora északkeleti apszisa előtt és a középkori várak külső széle előtti contrascarpa keleti széle előtt

Árpád kori gödör a Cella Septichorától délre

mető a Cella Septichora környékén 11. századi, és Septichora fala feletti sír is lehet 1064 utáni, de még 13. század előtti.

A kemence elvileg tényleg kimagyarázható. De az Árpád kori telepjelenségek kizárólag a Cella Septichorától délre és nem is a közvetlen közelében jelentkeztek. A Cella Septichorától délkeletre, keletre és északra semmi nyoma nem volt településhez köthető Árpád kori objektumoknak. Persze egy egyedül álló kemence éppen lehetne. De logikusabb a Karoling kor, mivel ennek telepjelenségei pont a kemence környezetében kerültek elő. Másrészt, összekötve az álló-nem álló falak kérdésével: Ha álltak volna a Cella Septichora északi falai, akkor az előtt vastagon szürke iszapos anyag rakódott volna le, azaz nem a sárga löszbe lenne beleásva.

7. A középkori építési szint feletti szürke réteg megítélése

A középkori építési szint felett jelentkező réteg: szürke, tömött agyag helyenként néhány kő- és tégladarabbal.

Tóth Zsolt szerint a réteg magassága és helyzete is a magasán álló falak hiányát bizonyítja: A középkori meszes szintet (a munkagödör szintjét) és az északi falkoronát is elfedte egy szürke feltöltődés réteg, s csak e felett jelentkeztek a faszenes és habarcsos rétegek. (Ezek Buzás Gergely szerint a Cella Septichora pusztulásrétegei.) A természetes feltöltődés azt bizonyítja, hogy a Cella Septichora belső tere használaton kívül volt egy jó darabig, méghozzá a benne talált leletek alapján az Árpád kor időszakában. A réteg, szintjét tekintve magasabban van, mint a bejárat, tehát nem az ott esővízzel érkező iszappal töltődött a Cella Septichora belső tere. A felszíne nem vízszintes, hanem követi az alatta lévő réteg szintjét. így nem vízben leülepedett agyagról van szó, hanem sáros hordalékról. Előbbiek alapján, a lejtésvizonyokat figyelembe véve csakis északról jöhetett. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha nincsenek falak. Továbbá a lejtés miatt ennek az anyagnak a déli fal előtt jóval vastagabban kellett volna lerakódnia. Ez pedig azzal a következménnyel járt volna, hogy ha vannak ott magas felmenő falak, akkor azokat nem tudták volna valószí-

nűleg a látható mélységig kiszedni. Az északi és a déli oldalon jelentős a felmenő falak magasságának a különbsége, igazodik a talaj természetes szintjéhez, a római kori szinthez, nem pedig a későbbi középkori szinthez. Mindez szintén a természetes talajszint feletti felmenő falak hiányát igazolja.

Buzás Gergely szerint ez a réteg mesterséges úton keletkezett: Ha vízzel bekerült sáros hordalék lenne, akkor sem tudna ferdén, egyenletes vastagságban lerakódni. Ez csak egy szárazon képződött réteg lehet, ami vagy természetes lerakódás, de ez kevésbé valószínű, vagy mesterségesen behordott réteg. Ez utóbbira vall a nagyon egyenletes, sima felszíne. Szerinte a szabálytalan habarcs tömbök elfedésére hordták be ezt a réteget az épület használata miatt. Az, hogy az apszisokban lejtős volt nem nagyon zavarta a templom építőket a középkorban, vannak példák hepehupásabb padlójú középkori templomokra is.

Tóth Zsolt szerint nem lehetséges, hogy mesterségesen keletkezett és a habarcsos felszín egyengetésére szolgált: Ha egyenes(ebb) felszínt akartak volna készíteni, akkor leszedték volna azt a mésztömböt és az anyagát elterítették volna a Cella Septichora déli, laposabb felében, majd arra valószínűleg tettek volna valami járósíntnek való anyagot: agyag döngölve, kavicsos-köves zúzalék... Az a szürke réteg egyenletes vastagságú, így felszínegyenlítésre nem szolgálhatott. Amennyiben meg akarták volna emelni a járósíntet, akkor pedig a mészkupactól délre sokkal vastagabban kellett volna jelentkeznie. Ehelyett inkább vékonyodik egy keveset dél felé. Ez is bizonyítja, hogy északról érkezett. Viszont Buzás Gergely mellett szól, hogy agyagos, kemény anyagról van szó.

8. A szürke réteg feletti habarcsos és faszenes rétegek keletkezésének körülményei

Az előző pontban tárgyalt szürke réteg fölött faszenes égésrétegek és habarcsos törmelékretegek jelentkeztek vastagon. Fontos kihangsúlyozni, hogy a két anyag rétegszerűen terült el és nem egymással elkeveredve. A szerzők a rétegek keletkezését is másképpen látják. Abban

Metszet a Cella Septichora északnyugati apszisában a középkori építési szinttel

egyetértenek, hogy a habarcsos anyag bontási törmelék.

Buzás Gergely szerint az alsó faszenes réteg a felújított Cella Septichora tetőszerkezetének leégéséből származik, a habarcsos anyag pedig a Cella Septichora falainak bontási törmeléke. Azt a jelenséget, hogy az alsó faszenes réteg felett, a habarcsos rétegek között is vannak faszenes rétegek, a következőképp magyarázza: Ennek az lehet az oka, hogy a leégéskor beszakad ugyan a fedélszék, de az elszenesedett gerendák egy része még a helyén maradt, és ezeket a bontás során verik le, így keveredik bele a törmelékük a faltörmelékbe.

A tető leégése esetén a tetőfedő cserepeknek is jelentkezniük kellett volna a pusztulásrétegben. Ilyesmi nem került elő, amelynek az oka a következő lehet: A középkorban, és főleg a kora középkorban nagyon ritka a cserépfedés, általában igényesebb épületeknél zsindey, vagy deszkafedést használnak. Ezért nincs tetőcserepréteg.

Tóth Zsolt szerint a faszenes és habarcsos rétegek máshonnan hozott anyagból képződhetnek: A Cella Septichora helyén egy, a korábbi betöltődés rétegek tömörödése által keletkezett, nagy területű mélyedés volt, amelyet fel akartak tölteni, a felszínt egyenesbe akarták hozni, mivel esőzések után ott mindig egy nagy kiterjedésű pocsolya keletkezett („kátyúmentesítés”). Erre tökéletesen alkalmas volt a közelben lévő romos római épületek bontási törmeléke. Valószínűsíthetően a Káptalan utca 6. előtti alatti épület bontásából származnak a Cella Septichorában lévő habarcsos-faszenes rétegek. Azt tudjuk, hogy ott egy nagyméretű és kifestett épület állt. Az anyagot meg lefele és az épület mellé kellett tolni, azaz majdnem helyben terítették el. A folyamat úgy képzelhető el, hogy először a romos épület területéről összeszedték a faanyagot, azt a Cella Septichora helyén lévő mélyedésbe gyűjtötték össze és égették el. Így egy tiszta égési réteg keletkezett. Ha egy romos épületet elbontanak, manapság is először a tető

A Cella Septichora belső terének rétegei az északnyugati apszisban, a faszenes felszínek (3, 5. rétegek)

maradékát szedik le, hogy a falak hozzáférhetővé váljanak. Ezt az anyagot pedig nem a romok között gyűjtják be. A faanyag eltávolítása után bontották a falakat, leverték a habarcsot és vakolatot a kövekről. A felgyülemelő anyagot egy idő után pedig szükségszerűen el kellett hogy vigyék, különben betemetik vele a még bontani kívánt falszakaszokat. Ezért az anyagot praktikusán felhasználva, betöltik a bontási terület melletti gödröt. Az anyagot lényegében helyben használják fel, mivel a Cella Septichora ott van a Káptalan 6. mellett. Ez kb. olyan, mintha leválnék egy ház vakolatát és helyben terítenék el az udvaron. A bontás során kerülhet elő újabb faanyag, amelyet megint csak összegyűjtve elégethettek a Cella Septichora helyén.

Buzás Gergely ugyanakkor kizártnak tartja, hogy a Cella Septichorában feltárt vastag puszta réteg másodlagos helyzetű bontási törmelék lenne. Ha egy épület leég, akkor és utána lebontják, ha a törmeléket utána elszállítanák ak-

kor az égett faszerkezetekből származó faszén és a faltörmelék összekeveredik, szétválasztani őket nem lehet és nincs is értelme, itt viszont nem keveredett össze a két anyag, hanem világosan elvált. Ha egy épületet nem leégés miatt bontanak le, akkor nem keletkezik faszén és hamuréteg. Az épület bontott faszerkezeteit nem égetnék el egy közeli gödörben, különösen nem ha a bontás célja éppen az építőanyag nyerése. A faszerkezetek mindig újra felhasználhatóak, ha egy része mégsem, akkor jó tüzfának. A bontási sítet sincs értelme elszállítani a bontás helyszínéről, költséges és fölösleges munka (éppen ezért marad meg általában a falak lábazati része, mert a sítet eltakarja, és a bontást végző munkások már nem küszködnek a kiásásával. Ha mégis olyan nagy a kőínség, hogy az lábazatok és alapozások kitermelésére fanyalodnának, akkor egyszerűbb azt felülről bontani (ezért szokott épen maradni az alapozási árok a kiszedett falak esetén). A pécsi ókeresztény temető épületei

Az alsó faszenes felszín feltárása (5. réteg)

Habarcsos bontási törmelék a Cella Septichorától keletre a Káptalan utca 6.-tól délre

között azonban nem jellemző az alapfalak kitermelése, itt bőven volt könnyen bontható romos római építmény a környéken az Árpád-korban, ha építőanyagra volt szükség. Végül “kátyúzni” ott van értelme, ahol a gödör útban van, a Cella Septichor helyén pedig soha sem vezetett át út, aminek a kialakítása miatt érdemes lett volna a gödrét máshonnan idehordott törmelékkel betölteni, sőt kifejezetten igazolható, hogy a betöltött rom területét temetőként használták. A legdöntőbb érv a Cella Septichora középkori újjáépítésére és használatára éppen a romjai között talált vastag égési és bontási törmelék.

9. Téglakonzolok a habarcsos és faszenes rétegekben

A habarcsos és faszenes rétegekben római kori téglakonzolok kerültek elő mind 1938-1940-ben, mind 2005-2006-ban. A téglakonzo-

lok megépült tetőt jelölnek, mivel azok a párkányzathoz tartoznak.

Tóth Zsolt az előző pontban kifejtett nézetének megerősítését látja ebben a megfigyelésben: Ha a Cella Septichorának a párkányzatából származnának a konzolok, akkor ez azt jelentené, hogy tető is volt rajta. Ez pedig biztos nem volt, ugyanis akkor a római építési szint feletti pusztulásrétegben kellett volna ezeket nagy mennyiségben megtalálni a tetőfedő cserepek nagy mennyiségével egyetemben (600 év csak leszakadt volna a tető). Ez alapján a középkori építési szint feletti rétegben előkerülő konzolok nem származhatnak a Cella Septichora tetőzetéből, hanem egy másik, megépült, majd elpusztult, elbontott épület tetőzetéről.

Buzás Gergely a téglakonzolok alapján azt gondolja, hogy azok éppen arra bizonyítékok, hogy a Cella Septichora a római korban a párkányzatáig felépült.